

На основу Правилника о стицању истраживачких и научних звања („Сл. гласник РС“ бр. 80/2024, 70/2025) – Прилог 2. — Врста и квантификација индивидуалних научноистраживачких резултата – Друштвене науке: креирања и анализа ефеката јавних политика, Научно веће Института за упоредно право, на седници од 22.06.2026. године, донело је

ОДЛУКУ

ПРИХВАТА СЕ документ „Анализа потреба деце и младих са интелектуалним тешкоћама у Републици Србији и предлози модела подршке“, ауторки др Александре Рабреновић, мр Ане Рокнић и мр Тијане Малезић Репајић, као студија и анализа јавне политике (M123).

Образложење

Др Александра Рабреновић, мр Ана Рокнић и мр Тијана Малезић Репајић ауторке су документа „Анализа потреба деце и младих са интелектуалним тешкоћама у Републици Србији и предлози модела подршке“. Научном већу је поднета молба да поменути документ буде прихваћен као студија и анализа јавне политике (M123), у складу са Правилником о стицању истраживачких и научних звања – Прилог 2. – Врста и квантификација индивидуалних научноистраживачких резултата – Друштвене науке: креирања и анализа ефеката јавних политика.

На основу наведеног, донета је Одлука као у диспозитиву.

ПРЕДСЕДНИК НАУЧНОГ ВЕЋА
Др Марио Рељановић

ANALIZA POTREBA DECE I MLADIH SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA U REPUBLICI SRBIJI I PREDLOZI MODELA PODRŠKE

dr Aleksandra Rabrenović

mr Ana Roknić

mr Tijana Malezić Repajić

Beograd, septembar 2025.

1. Uvod

Predmet ove analize je mapiranje potreba dece i mladih, kao i roditelja dece sa intelektualnim teškoćama u Beogradu, u cilju unapređenje usluga koje Grad Beograd pruža deci sa intelektualnim teškoćama, sa namerom da se ojačaju njihovi kapaciteti za samostalni život i rad u lokalnoj zajednici. Na taj način analiza doprinosi razvoju inkluzivnog društva i smanjenju rizika od institucionalizacije dece nakon njihovog odrastanja.

Udruženje “Deca bez granica” pripremiло je predlog projekta “Beograd – inkluzivni grad” koji je podržan od strane Centra za evropske politike u okviru programa WEBER, koji se bavi praćenjem procesa reforme javne uprave u zemljama Zapadnog Balkana, i posebno inicijativama građana za bolje funkcionisanje pružanja usluga na lokalnom nivou. Projekat se finansirao iz sredstava Evropske unije i Austrijske razvojne agencije.

U okviru pomenutog projekta, tokom juna meseca 2024. godine, održane su tri radionice/fokus grupe koje su uključivale roditelje dece sa razvojnim teškoćama. Prva radionica/fokus grupa održana je 22. juna i činili su je roditelji dece uzrasta od dve do šest godina. Druga radionica/fokus grupa organizovana je takođe 22. juna i činili su je roditelji dece uzrasta od šest do 13 godina. Treća fokus grupa održana 23. juna na kojoj su učestvovali roditelja dece od 13 do 18 i više godina.

Sve tri fokus grupe su realizovane u cilju dobijanja informacija koje bi doprinele definisanju izazova sa kojima se suočavaju deca i roditelji dece sa intelektualnim teškoćama u Beogradu. Radionice su održane u vidu fokus grupa poštujući principe „design thinking“ metodologije. Zahvaljujući aktivnosti svih prisutnih roditelja utvrđeni su prioriteti za podršku deci sa intelektualnim teškoćama u vidu usluga koje trenutno nedostaju, koje uključuju različite sektorske oblasti potrebne podrške, poput zdravstvene, obrazovne i socijalne zaštite, sa posebnim fokusom na potrebu sticanja životnih veština ove populacije.

Pored toga, organizovani su intervjui sa decom i mladima sa intelektualnim teškoćama, kako bi se dobile direktne povratne informacije od krajnjih korisnika projekta i utvrdile njihove potrebe. Intervjui su obavljeni sa decom i mladima od 7 do 26 godina.

2. Metodologija

Tokom analize potreba i pripreme različitih modela podrške primenjena je metodologija „Design Thinking“ — kreativnog pristupa rešavanju problema usmerenog na potrebe korisnika. Ova metodologija usmeravala je naš rad kroz nekoliko ključnih faza:

1. Empatija sa ciljnom grupom — fokus je bio na razumevanju potreba dece sa intelektualnim teškoćama i njihovih porodica. Iako rukovodstvo i članstvo naše organizacije čine i roditelji dece sa intelektualnim teškoćama, kroz organizaciju fokus grupa i intervjua dodatno smo identifikovali potrebe i izazove sa kojima se ova ranjiva grupa suočava u urbanom okruženju Beograda.
2. Definisanje ključnih problema — na osnovu prikupljenih uvida od zajednice i relevantnih aktera identifikovani su prioritetni izazovi u oblasti inkluzije i podrške.
3. Generisanje ideja (Ideation) — razvijen je širok spektar mogućih rešenja kroz kreativni i kolaborativni proces, bez unapred postavljenih ograničenja.
4. Prototipiranje — razvijeni su konkretni koncepti i modeli inkluzivnih inicijativa za Grad Beograd, uključujući model inkluzivnog centra za decu sa intelektualnim teškoćama.
5. Testiranje i unapređenje rešenja — kroz prikupljanje povratnih informacija od korisnika dodatno su unapređivani predlozi i modeli kako bi bili praktični, održivi i istinski inkluzivni.

3. Analiza postojećeg stanja iz ugla *roditelja* dece i mladih sa intelektualnim teškoćama

Tokom radionica/fokus grupa i intervjua, analizirane su najpre postojeće usluge koje se uspešno pružaju deci i roditeljima dece i mladih sa intelektualnim teškoćama, kako bi se razmenila postojeća dobra iskustva.

Najvažnije usluge koje trenutno postoje, a koje su istakli roditelji dece sa intelektualnim teškoćama su:

1. **Aktivnosti grupe za podršku roditeljima Saveza za autizam Republike Srbije.** Savez za autizam pruža grupu za podršku roditeljima koja nudi emocionalnu, psihološku i praktičnu pomoć. Ova grupa omogućava roditeljima da se povežu, razmene iskustva i dobiju savete od stručnjaka i drugih roditelja u sličnim situacijama. Ovaj oblik podrške igra ključnu ulogu u smanjenju stresa i osamljivanja roditelja suočenih s izazovima odgajanja deteta sa autizmom;
2. **Aktivnosti u okviru Beogradskog udruženja za pomoć osobama sa autizmom.** Beogradsko udruženje za pomoć osobama sa autizmom pruža razne oblike podrške osobama sa autizmom i njihovim porodicama. Udruženje nudi programe i usluge koje obuhvataju obrazovanje, terapiju i socijalnu integraciju. Takođe, pruža informacije i savete o resursima i pravima osoba sa autizmom, čime pomaže u unapređenju kvaliteta života ovih osoba i njihovih porodica;
3. **Organizacija aktivnosti plivanja u okviru Saveza osoba sa invaliditetom.** Aktivnosti plivanja koje organizuje Savez osoba sa invaliditetom su specijalno prilagođene deci sa invaliditetom. Ove aktivnosti ne samo da pružaju fizičku terapiju, već i podstiču socijalnu interakciju i poboljšavaju motoričke veštine kod dece. Program plivanja pomaže u razvoju samopouzdanja i fizičke kondicije kod dece sa različitim vrstama invaliditeta;
4. **Integracija primitivnih refleksa.** Programi koji se fokusiraju na integraciju primitivnih refleksa pomažu u razvoju osnovnih motoričkih veština kod dece. Ovi programi su osmišljeni da pomognu u razvoju i integraciji refleksa koji su ključni za optimalan motorički razvoj. Terapeutski rad na ovim refleksima može poboljšati koordinaciju, ravnotežu i opšti motorni razvoj kod dece;
5. **Korisna literatura.** Postoji jako puno literature u oblasti poremećaja spektra autizma, sa različitih aspekata (medicinski, socijalni, obrazovni itd.) Jedna od knjiga koju su roditelji istakli jeste delo: "Isključena deca" autora Dr Roberta Melila nudi duboko razumevanje uzroka autizma i drugih razvojnih poremećaja, fokusirajući se na njihove uzroke umesto samo na posledice. Ova knjiga može poslužiti kao vredan resurs za roditelje i stručnjake, pružajući im uvid u različite aspekte autizma i preporuke za pristup tretmanu.
6. **Aktivnosti udruženja Best Buddies.** Udruženje Best Buddies radi na stvaranju prijateljstava i podrške među mladima sa intelektualnim i razvojnim teškoćama. Ova

organizacija pomaže u socijalnoj integraciji i pruža prilike za uključivanje u različite društvene aktivnosti, čime doprinosi razvijanju vještina socijalne interakcije i podrške u različitim socijalnim situacijama;

7. **Obrazovni programi Poljoprivredne škole.** Roditelji čija su deca išla u Poljoprivrednu školu imaju pozitivna iskustva posebno kada su u pitanju aktivnosti škola koje su vezane za poljoprivredu. Ove aktivnosti služe kao terapija i obrazovanje, nudeći deci priliku da se angažuju u praktičnim poslovima i razviju vještine koje mogu pozitivno uticati na njihov razvoj i samopouzdanje.

Na osnovu iskustva i impresija učesnika radionica, izdvojili smo najčešće pominjane nedostatke i potrebe roditelja dece sa intelektualnim teškoćama:

1. **Manjak stručnjaka koji rade sa mladim osobama sa intelektualnim teškoćama.** Nedostatak stručnjaka koji su obučeni za rad sa mladim osobama sa intelektualnim teškoćama predstavlja ozbiljan problem. Punoletne osobe sa invaliditetom često nemaju adekvatnu podršku koja je specifična za njihove potrebe, što može dovesti do smanjenja kvaliteta života i otežanog pristupa potrebnim uslugama;
2. **Događaji zatvorenog tipa koji nisu inkluzivni.** Mnogi događaji organizovani za decu i porodice sa razvojnim teškoćama nisu inkluzivni, što znači da ne omogućavaju učešće svima. Potrebno je povećati broj inkluzivnih događaja koji omogućavaju svim članovima zajednice da učestvuju, bez obzira na njihove individualne potrebe i sposobnosti;
3. **Isključivanje dece koja su na nižem stepenu autizma iz postojećih programa podrške.** Deca sa izraženijim oblicima autizma često su isključena iz postojećih programa zbog nedostatka specijalizovane podrške. Ovo isključivanje može dovesti do nedostatka adekvatne terapije, tretmana i obrazovanja, što dodatno otežava njihov razvoj i integraciju u društvo;
4. **Dnevni boravci ne pružaju odgovarajuće usluge.** Dnevni boravci često ne nude odgovarajuće usluge, uključujući organizaciju vremena i podršku koja je potrebna deci sa razvojnim teškoćama. Ova neadekvatnost može uzrokovati dodatne probleme u svakodnevnom životu dece i njihovih porodica;
5. **Nedostatak školskog logopeda nakon 4. razreda.** Nakon završetka 4. razreda, mnoge škole ne nude usluge školskog logopeda, što ostavlja decu bez potrebne jezičke i

komunikacijske podrške. Ovaj nedostatak može otežati napredak dece u školi i dodatno opteretiti roditelje u traženju privatnih rešenja i finansija.

6. **Ograničen broj termina u domovima zdravlja.** Deca često imaju obezbeđen samo jedan termin dva puta mesečno u domovima zdravlja, što nije dovoljno za kontinuiranu i efikasnu terapiju. Ograničen broj termina može dovesti do sporijeg napretka i otežati roditeljima da obezbede potrebnu podršku za svoju decu;

7. **Neinformisanost pedijataru.** Pedijatri često nisu dovoljno informisani o potrebama dece sa razvojnim teškoćama, što može rezultirati lošom dijagnozom i nedostatkom pravih preporuka. Nedostatak informacija o specifičnostima razvojnog poremećaja može otežati roditeljima pronalaženje adekvatne pomoći za svoju decu i može se propustiti period rane intervencije koji je jedan od ključnih perioda za intenzivne tretmane i podsticanje razvoja;

8. **Nedostatak procene potreba i nedovoljno stručnjaka reedukatora psihomotorike** Potrebno je više stručnjaka za reedukaciju psihomotorike i detaljnije procene potreba dece. Trenutni nedostatak stručnjaka može ograničiti pristup kvalitetnim terapijama koje su ključne za razvoj motornih veština kod dece sa razvojnim poremećajima;

9. **Visoka cena defektoloških i logopedskih tretmana.** Troškovi tretmana su visoki i često su nedostupni mnogim porodicama. Visoki troškovi mogu ograničiti pristup neophodnim uslugama i terapijama, čime se dodatno pogoršava situacija porodica koje se već suočavaju sa finansijskim izazovima;

10. **Nedostatak adekvatnog pravnog okvira.** Pravni okvir koji reguliše podršku i usluge za decu sa razvojnim teškoćama nije adekvatan. Nedostatak jasnih zakonskih smernica može otežati pristup pravima i uslugama, kao i planiranje i sprovođenje adekvatne podrške.

11. **Nemotivisani defektolozi zbog niskog nivoa primanja.** Niska plata defektologa može dovesti do nemotivisanosti i smanjenja kvaliteta rada. Ovaj problem može negativno uticati na efikasnost tretmana i podrške koju deca primaju, kao i na zadovoljstvo roditelja sa pruženim uslugama.

12. **Nedostatak finansijskih sredstava u okviru državnog budžeta i budžeta lokalnih samouprava.** Država i lokalne samouprave ne izdvajaju dovoljno sredstava za podršku deci sa razvojnim teškoćama, što ograničava kvalitet i dostupnost usluga. Nedostatak finansijskih sredstava može dovesti do smanjenja broja dostupnih programa i podrške za decu i njihove porodice.

13. **Nedostatak registra osoba sa autizmom.** Ne postoji adekvatan registar osoba sa autizmom, što otežava planiranje i pružanje usluga. Nedostatak registra može dovesti do nedovoljnog praćenja i podrške za osobe sa autizmom, što otežava organizaciju i alokaciju resursa.
14. **Selekcija prilikom odabira dece za pružanje tretmana.** Selekcija prilikom odabira dece za tretmane može uskraćivati deci sa težim ili kombinovanim poteškoćama adekvatne usluge. Ova selekcija može dovesti do toga da neka deca, koja su možda u najvećoj potrebi, ne dobiju odgovarajuću terapiju ili podršku.
15. **Nedostatak podrške za izbor odgovarajućeg defektološkog tretmana.** Roditelji često nemaju adekvatnu podršku i informacije prilikom izbora odgovarajućih defektoloških tretmana za svoju decu. Nedostatak saveta i vodiča može otežati roditeljima donošenje informisanih odluka o najboljem pristupu tretmanu.
16. **Nedostatak psihosocijalne podrške roditeljima.** Roditelji dece sa razvojnim teškoćama često nemaju dovoljno psihosocijalne podrške. Ova podrška je ključna za suočavanje sa stresom i izazovima, te za poboljšanje opšteg blagostanja porodica.
17. **Nedostatak finansijskih sredstava roditelja da pokriju sve potrebe deteta sa teškoćama u vidu defektoloških i drugih neophodnih tretmana.** Roditelji često nemaju dovoljno finansijskih sredstava da pokriju sve troškove tretmana koji su im potrebni za decu. Pored toga, roditelji se suočavaju sa izazovima u balansiranju posla i brige o deci, što može uticati na njihovu sposobnost da obezbede adekvatnu podršku i tretman.
18. **Nedostatak sistemske podrške mladim osobama sa intelektualnim teškoćama nakon punoletstva.** Mladi sa intelektualnim teškoćama nemaju pravo na personalnog asistenta, a takođe nemaju pogodnosti u zapošljavanju koje pruža Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Komisije Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje primenjuju medicinski pristup proceni radne sposobnosti, na osnovu medicinske dijagnoze, i, po pravilu, daju negativnu procenu radnih sposobnosti ovih mladih osoba, umesto da procenjuju potrebu za podrškom. Na ovaj način mladim osobama sa intelektualnim teškoćama ograničava se pristup tržištu rada, što je u suprotnosti sa odredbama Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006. godine, čija je Srbija potpisnica.

4. Analiza postojećeg stanja iz ugla *dece i mladih* sa intelektualnim teškoćama

Informacije o potrebama dece prikupljene su ne samo kroz fokus grupe roditelja, već i putem upitnika koji je omogućio deci da direktno izraze svoja mišljenja i iskustva. Upitnik je sproveden u vidu intervjua sa 15 dece uzrasta od 7 do 18 godina i petoro dece preko 18 godina. Cilj upitnika bio je da se istraže osećanja, potrebe i želje dece u vezi sa njihovim okruženjem, kao i podrškom koju primaju.

U pogledu okruženja u kome provode vreme, većina dece je izrazila zadovoljstvo svojim školama i parkovima u kojima provode vreme, ističući da uživaju u igri s drugom decom. Deci je bilo najvažnije društvo vršnjaka, razvijanje prijateljskih odnosa i zajedničkih aktivnosti. Međutim, nekoliko intervjuisane dece je navelo da im nedostaje prostor prilagođen njihovim specifičnim potrebama.

U odgovoru na pitanje „postoji li nešto što ti nedostaje u tvojoj školi ili mestu gde provodiš slobodno vreme?“ većina intervjuisane dece je navela potrebu za prilagođenim sadržajima i specijalizovanom opremom, kao i pomoć prilikom kretanja i igranja. Deca zamišljaju idealno mesto za igranje i učenje kao mesto koje je prostorno dovoljno veliko za različite aktivnosti, sa raznolikim sadržajima poput radionica i sportskih aktivnosti.

Većina dece je istakla da se oseća srećno kada provodi vreme s drugima i da se to najčešće odvija u školskom okruženju. Istaknut je, međutim, nedostatak prilika za igru u široj društvenoj zajednici. Dečije preferencije uključuju sportske aktivnosti, kreativne radionice i društvene igre, što ukazuje na potrebu za raznovrsnijim programima.

U odgovoru na pitanje „da li ti je potrebna neka posebna pomoć ili podrška kada si u školi ili na igralištu?“, većina dece je izrazila potrebu za asistentima i prilagođenim spravama kako bi im olakšali igru i učenje. Deca su takođe ukazala na važnost pristupačnosti prostora i stvaranje prijateljske atmosfere.

Kada su upitana da li žele da unaprede neke svoje talente i koje, deca su istakla interesovanje za umetničke aktivnosti poput pevanja, slikanja i sviranja, koje su veoma izražena kod gotovo sve intervjuisane dece. Na pitanje „šta bi voleo/la da poručiš odraslima koji kreiraju prostore i programe za decu poput tebe“, deca su odgovorila da im je potrebno više razumevanja i podrške u prilagođavanju prostora i programa njihovim potrebama.

Intervjui sa mladima sa intelektualnim teškoćama pokazali su da oni uglavnom nemaju socijalne kontakte van porodice i dnevnih boravaka koje pohađaju. Oni, kao i svi mladi ljudi, žele da rade, da imaju posao, da zarađuju. Veliki broj mladih sa intelektualnim teškoćama nije u mogućnosti da ostvari pravo na rad, jer ne može da dobije pozitivnu procenu radne

sposobnosti u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Poslovi koji se nude na tržištu uključuju poslove knjigovesca ili reciklaže, a mladi sa teškoćama u razvoju najviše su zainteresovani za grafički dizajn, šivenje, krojenje. Često se ne poklapaju njihove želje i mogućnosti, tako da njihovi potencijali ostaju neiskorišćeni.

Mladi bi voleli da imaju neko svoje mesto gde mogu da se okupljaju, gde dolaze i drugi mladi ljudi, koji su sličnih godina, gde bi ljudi imali razumevanje za njihove potrebe i gde neće osećati da imaju pritisak okoline. Osoba ličnog pratioca im je veoma važna, često su sa njom ostvarili odličan kontakt, a nakon završetka školovanja nemaju više prava na tu uslugu, pa je samo povremeno viđaju.

5. Zaključci analize

Analiza trenutnih izazova u oblasti podrške deci sa razvojnim teškoćama otkriva značajan napredak u dostupnim uslugama, ali i brojne nedostatke koji otežavaju kvalitet života ovih porodica. Postojeći tretmani, kao što su grupe za podršku roditeljima, specijalizovane aktivnosti plivanja, i udruženja poput Best Buddies, pružaju dragocenu pomoć i resurse. Ipak, postoje ozbiljni problemi, uključujući nedostatak stručnjaka, neadekvatne usluge u dnevnim boravcima, visoke troškove tretmana i nedostatak inkluzivnih događaja.

Nedostaci kao što su manjak informacija među pedijatrijama, nedostatak budžeta i finansijskih sredstava, kao i ograničen pristup adekvatnim tretmanima, ukazuju na potrebu za sistemskim poboljšanjima.

Analiza upitnika je otkrila da deca i mladi sa intelektualnim teškoćama imaju jasne i konkretne potrebe za prilagođenim prostorima i programima koji će im omogućiti da se igraju, uče i druže se u inkluzivnom okruženju. Posebno je istaknuta potreba obezbeđenja prostora u kome bi oni mogli da borave da bi se bolje povezali sa drugima, gde ne bi osećali poseban pritisak okoline, i gde bi postojalo veće razumevanje za njihove potrebe. Povratne informacije dece i mladih mogu takođe poslužiti kao osnov za razvoj dodatnih programa i poboljšanje postojećih usluga u lokalnoj zajednici.

6. Predlozi modela podrške deci i mladima sa intelektualnim teškoćama

Predloženi mogući modeli podrške *deci* sa intelektualnim teškoćama su:

1. **Uvođenje posebne usluge socijalne zaštite – usluge inkluzivnog centra u svakoj jedinici lokalne samoprave**, u kome bi se deci pružale, između ostalog, usluge defektologa, reedukacija psihomotorike, gde bi deca i mladi imali mogućnost socijalizacije, organizovanog odlaska na događaje, gde bi mogli da se druže sa osobama tipične populacije. Ovakva usluga već postoji u pojedinim gradovima, kao što je na primer Užice, a nedavno je i u Kragujevcu osnovan „Klub za autizam“, koji finansira grad Kragujevac, a sprovodi udruženje za pomoć osobama sa autizmom Kragujevac. Brojni su takođe primeri udruženja koja već dugo godina uspešno vode svoje „inkluzivne centre“, kao što je na primer Udruženje za pomoć osobama sa autizmom Beograd, koje organizuje defektološke tretmane, kao i savetodavnu podršku roditeljima i sl. Slično tome i udruženje „Evo ruka“ ima svoj inkluzivni centar, a Savez udruženja za osobe sa autizmom takođe organizuje radionice psihološke podrške i sportske radionice inkluzivnog džuda. Ideja je da ove inicijative ne budu sporadične, već priznate kao usluge socijalne zaštite koje se pružaju i finansiraju iz budžeta lokalnih samouprava, kao i iz budžeta Republike Srbije, a mogli bi dodatno biti finansirane od strane privatnih kompanija i drugih donatora, kako bi se deci sa intelektualnim teškoćama pružila što sveobuhvatnija podrška. Jedan od načina pružanja ove usluge bila bi i javno privatna partnerstva, gde bi organi lokalne samouprave obezbedili prostor za pružanje ove usluge, a udruženja dodatno finansiranje kroz donatorsku podršku i participaciju roditelja. U Aneksu br. 1 predstavljeni su programi inkluzivnog centra u skladu sa uzrastom dece i mladih sa intelektualnim teškoćama (od 3-7; 7-13; 13-18, i 18 i više godina).
2. **Uvođenje sistema refundacije troškova defektoloških i logopedskih tretmana.** Refundacija troškova bi mogla da se vrši iz sredstava Fonda za zdravstveno osiguranje Republike Srbije. Imajući u vidu da defektološki i logopedski tretmani predstavljaju deo zdravstvene zaštite dece i mladih, ali može se diskutovati i o drugim načinima izvora finansiranja kako bi se zdravstvena zaštita dece sa intelektualnim teškoćama unapredila.
3. Treći model podrške za decu predstavljalo bi **uvođenje nastavnih programa i materijala koji će biti prilagođeni potrebama dece sa intelektualnim teškoćama**, posebno dece

koja imaju ozbiljnije intelektualne teškoće i nisu u mogućnosti da koriste postojeće nastavne materijale. Tu bi bila posebno važna uloga savremenih asistivnih tehnologija i modela augmentativne i alternativne komunikacije, kroz korišćenje savremenih softvera i komunikatora u školama (programi kao što su C bord ili GRID 3). Trenutno Ministarstvo prosvete u saradnji sa UNICEF-om radi na projektu koji se tiče asistivnih tehnologija koje bi trebalo dodatno podržati. Sa druge strane, potrebno je takođe obezbediti da sve škole dobiju pedagoškog asistenta, koji bi radio sa grupama učenika i usmeravao izradu individualnih planova podrške u okviru škola i upućivao učitelje i nastavnike na primenu savremenih modela komunikacije i asistivne tehnologije.

4. Četvrti model podrške uključio bi **obezbeđenje sveobuhvatnih usluga socijalne zaštite** deci sa intelektualnim teškoćama. Tu pre svega imamo u vidu obezbeđenje pružanja usluge ličnog pratiloca deteta, kao usluge socijalne zaštite, koja je garantovanja postojećim propisima. Kako sve lokalne samouprave nisu obezbedile lične pratioce deci sa intelektualnim teškoćama, neophodno je podizati svest lokalnih samouprava da ova usluga bude dostupna svakom detetu sa smetnjama u razvoju.

Kada su u pitanju *mladi* sa intelektualnim teškoćama, mogući modeli podrške uključivali bi:

- 1) **uvodenje sistema odlučivanja uz podršku**, umesto postojećih instituta produženja roditeljskog prava i potpunog ili delimičnog oduzimanja poslovne sposobnosti. Ovaj predlog je i u skladu sa članom 12 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom, kojim se osobama sa invaliditetom garantuje ravnopravnost pred zakonom i pravo na odlučivanje o ključnim pitanjima kako da vode svoj život, uz obezbeđenu podršku. Kako bi se obezbedili da osobe sa intelektualnim teškoćama mogu da izraze svoju volju, posebno ukoliko su u pitanju neverbalne osobe ili slabo verbalne osobe, još jednom podvlačimo potrebu upotrebe savremenih tehnologija i vizuelne podrške kroz upotrebu komunikatora i drugih sredstava modernih tehnologija, koje mogu značajno da olakšaju komunikaciju osoba sa intelektualnim teškoćama, što je i naučno dokazano kroz brojne naučne studije.

- 2) U cilju obezbeđenja prava na rad, **zalažemo se za uvodenje procene podrške koja je potrebna za rad i zapošljavanje, umesto procene radne sposobnosti**, koja praktično onemogućava pravo na rad osobama sa intelektualnim teškoćama.

3) Da bi pravo na dostojanstven život i rad osoba sa intelektualnim teškoćama mogli da se ostvare **potrebno je obezbediti uslugu socijalne zaštite personalne asistencije**, koja trenutno nije dostupna osobama sa intelektualnim teškoćama. Radna grupa koju je formirala Ministarka za rad, zapošljavanje, socijalnu i boračku zaštitu trenutno radi na nacrtu izmena i dopuna Pravilnika o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite u cilju prevazilaženja ovog problema i uvođenju usluge „inkluzivne asistencije“ za osobe sa intelektualnim teškoćama, pa je potrebno da se intenziviraju naponi za završetak rada na ovom nacrtu, a zatim pristupiti njegovom što hitnijem usvajanju.

4) Zalažemo se i za razvoj **različitih modela socijalnog preduzetništva**, na osnovu Zakona o socijalnom preduzetništvu koji je donet 2022. godine i koji pruža nove mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom, uključujući i osobe sa intelektualnim teškoćama.

5) Potrebno je takođe raditi na **jačanju kapaciteta osoba sa intelektualnim teškoćama pri zapošljavanju i njihovom karijernom vođenju**, kao i širenju svesti kod poslodavaca o potrebi i prednostima zapošljavanja osoba sa intelektualnim teškoćama, kao što su bolja komunikacija, razvoj empatije i socijalne inkluzije.

6) Da bi osobe sa intelektualnim teškoćama mogle da imaju kvalitetan život u zajednici, važno je raditi i na **razvoju usluge stanovanja uz podršku** i iskoristiti dobre primere koje imamo već u praksi (na pr. u opštini Pančevu), ali pre svega obezbediti finansijska sredstva kako bi ova usluga mogla da bude održiva.

Da bi se pomenuti modeli podrške deci i mladima sa intelektualnim teškoćama ostvarili, potrebno je obezbediti preduslove za njihovo ostvarenje, a to su:

- 1) **Povećanje ukupnih sredstava za finansiranje usluga socijalne zaštite za osobe sa invaliditetom u Republici Srbiji**, kako bi dostigli prosek EU od 2 posto BDP-a (a sadašnji nivo u Srbiji je manji od 1 posto BDP-a);

- 2) Potrebno je razmotriti **inovativne načine finansiranja usluga socijalne zaštite za osobe sa invaliditetom – posebno mogućnosti uvođenja doprinosa za dugotrajnu negu**, kao posebnog socijalnog doprinosa, što je već i predviđeno u Strategijom deinstitucionalizacije 2022-2026. Uvođenje novog načina finansiranja usluga osobama sa invaliditetom i drugim ranjivim kategorijama omogućilo bi održivost usluga socijalne zaštite i podstakao process deinstitucionalizacije;
- 3) **Uvođenje dodatnih usluga socijalne zaštite** koje će obezbediti kvalitetan život osoba sa intelektualnim teškoćama u zajednici, kao što su pomoć u kući i sl;
- 4) **Uvođenje instituta “roditelj – negovatelj”**, o kome se već mnogo govori u javnosti i koji bi obezbedio da roditelji koji imaju decu sa smetnjama u razvoju mogu da dobiju odgovarajuću finansijsku nadoknadu za aktivnost negovanja svoje dece, koja će puno pomoći celim porodicama osoba koje su pogođene invaliditetom. Ovakva zakonska rešenja već postoje i u gotovo svim zemljama u regionu, kao što su Hrvatska, Crna Gora i Bosna i Hercegovina, a nadamo se da će u Srbiji takođe uskoro biti usvojen zakon o roditeljima negovateljima;
- 5) **Uvođenje kartica invaliditeta**, kojom bi se dalo prvenstvo osobama sa invaliditetom pri korišćenju različitih usluga kako javnog, tako i privatnog sektora, u skladu sa nedavno usvojenom Direktivom EU o karticama invaliditeta;
- 6) Potrebno je raditi na **povećanju razumevanja i svesti lokalnih samouprava o potrebama dece i mladih sa intelektualnim teškoćama**, kako u cilju pružanja sveobuhvatnijih usluga socijalne zaštite, tako i u obezbeđenju primene Zakona o socijalnom preduzetništvu, gde je uloga lokalne samouprave ključna;
- 7) Najzad, potrebno je raditi i na **povećanje svesti javnosti o potrebama dece i mladih sa intelektualnim teškoćama u cilju njihove pune integracije u lokalnu zajednicu**.

Aneks 1

Programi za inkluzivni centar za decu sa smetnjama u razvoju

U okviru inkluzivnog centra, mogla bi se razviti četiri modela rada, prilagođena potrebama dece različitog uzrasta. Ovi programi imaju za cilj razvijanje životnih veština, socijalnih interakcija i kreativnosti, uz individualizovani pristup, poštujući trenutne mogućnosti i interesovanja svakog deteta.

Model 1: Program za predškolski uzrast (3-7 godina)

Ciljevi programa:

- Razvijanje osnovnih životnih veština i samostalnosti
- Podsticanje socioemocionalnog razvoja i interakcije s vršnjacima
- Stimulacija kognitivnih sposobnosti i predakademske veštine
- Poboljšanje komunikacije i govornih sposobnosti
- Razvijanje fine i grube motorike kroz igru i aktivnosti
- Podsticanje kreativnosti i umetničkog izražavanja
- Uključivanje reedukacije psihomotorike i senzorne integracije

Struktura programa:

1. Procena individualnih potreba i podsticanje trenutnih sposobnosti kroz sledeće oblasti:
 - Saznajni razvoj: Prepoznavanje oblika, boja, jednostavnih brojeva i slova.
 - Socioemocionalni razvoj: Prepoznavanje i izražavanje emocija, razvijanje samopouzdanja i sposobnosti za rad u grupi.
 - Gruba i fina motorika: Vežbe poput slaganja blokova, crtanja, skakanja i trčanja.
 - Briga o sebi: Osnovne veštine poput oblačenja, pranja ruku i korišćenja toaleta.
 - Komunikacija i govorne veštine: Razvijanje osnovnog vokabulara, pravilnog izgovora i neverbalne komunikacije.
 - Predakademske veštine: Učenje prepoznavanja slova, brojeva i osnovnih koncepta koji se koriste kasnije u školskom uzrastu.
 - Kreativno stvaralaštvo: Podsticanje mašte kroz umetničke i muzičke aktivnosti.
2. Reedukacija psihomotorike i senzorna integracija:

- Program uključuje ciljane aktivnosti za razvoj psihomotornih vještina, poput balansiranja, koordinacije pokreta i kontrolisanja snage.
- Senzorna integracija: Rad s materijalima različitih tekstura i stimulansa kako bi se pomoglo deci u boljem procesu senzorne obrade i razvoju fine motorike.
- 3. Razvoj samostalnosti kroz brigu o sebi:
 - Deca uče osnovne vještine koje doprinose samostalnosti u svakodnevnom životu, kao što su korišćenje toaleta, pranje ruku, oblačenje i jednostavno serviranje obroka.
 - Benefiti: Razvijaju samopouzdanje, vještine brige o sebi i odgovornost.
- 4. Podsticanje kreativnosti i umetničkog izražavanja:
 - Aktivnosti poput crtanja, slikanja i rada s glinom i plastelinom pomažu deci da izraze svoje emocije i maštu.
 - Benefiti: Razvoj fine motorike, vještine koncentracije i kreativnog razmišljanja.
- 5. Socijalna interakcija i razvoj govornih vještina:
 - Grupne igre i zajedničke aktivnosti pomažu deci da komuniciraju s vršnjacima, dele ideje i razvijaju socijalne vještine.
 - Benefiti: Pобољшanje verbalnih i neverbalnih komunikacijskih vještina, kao i vještine timskog rada.
- 6. Igre i fizička aktivnost:
 - Program uključuje svakodnevne aktivnosti za razvoj motorike poput trčanja, igre s loptom, vođenje kroz prepreke i slično.
 - Benefiti: Razvijanje fizičke izdržljivosti, koordinacije i motornih sposobnosti.

Model 2: Program za mlađi školski uzrast (7-13 godina)

Ciljevi:

- Razvijanje praktičnih životnih vještina i osnovnih akademskih znanja
- Podsticanje socijalne interakcije kroz grupne aktivnosti
- Unapređenje motoričkih sposobnosti kroz praktične zadatke

Struktura programa:

1. Životne vještine:

Učenje o organizaciji i samostalnosti kroz zadatke poput postavljanja i rasklanjanja stola, oblačenja i odlaska u prodavnicu

Benefiti: Razvijanje odgovornosti i osposobljenosti za samostalan život.

2. Edukacija:

Opismenjavanje kroz igre sa slovima, brojevima i osnovne matematičke veštine

Praktična znanja kroz igre sa dnevnim zadacima (npr. kako obaviti osnovne zadatke u domaćinstvu)

Benefiti: Pобољшanje akademskih veština i logičkog razmišljanja.

3. Fizičke aktivnosti:

Sportovi prilagođeni uzrastu (trčanje, grupne igre)

Radionice reedukacije psihomotorike

Benefiti: Pобољшanje fizičkih sposobnosti, koordinacije, snalažljivosti i socijalnih veština kroz timski rad, učenje strpljenja i poštovanju pravila, istrajnost i usmerenost ka cilju.

4. Širenje interesovanja:

Radionice u oblasti tehnologije, umetnosti, nauke i različitih hobija

Benefiti: Podsticanje mašte i otkrivanje i negovanje ličnih interesovanja.

Model 3: Program za stariji školski uzrast (13-18 godina)

Ciljevi:

- Osposobljavanje za samostalni život i budući rad
- Razvijanje socijalnih veština i timskog duha
- Podsticanje ličnih interesovanja i razvoja hobija

Struktura programa:

1. Samostalnost i životne veštine:

Priprema jednostavnih jela, planiranje kućnih zadataka

Organizacija ličnih i zajedničkih obaveza

Benefiti: Razvijanje samopouzdanja, odgovornosti i veština potrebnih za svakodnevni život.

2. Profesionalne veštine:

Radionice u oblasti zanata, umetnosti i tehnologije (pravljenje jednostavnih predmeta, rad sa alatima i na kompjuteru)

Benefiti: Osnovno stručno osposobljavanje i priprema za buduća zanimanja.

3. Društveni život i sport:

Organizovane sportske aktivnosti (fudbal, košarka, odbojka..)

Izleti, posete kulturnim manifestacijama i radionicama

Benefiti: Razvijanje socijalnih vještina, timskog duha i fizičke izdržljivosti.

4. Razvoj interesovanja:

Tehnika i tehnologija, muzika, umetnost

Benefiti: Podsticanje kreativnosti, mašte i istraživačkog duha.

Model 4: Program za mlade (18+ godina)

Ciljevi:

- Osposobljavanje za samostalan život i radnu sposobnost
- Unapređenje socijalnih vještina i podrška u profesionalnom usmeravanju
- Podsticanje aktivnog i ispunjenog društvenog života

Struktura programa:

1. Osposobljavanje za rad i svakodnevni život:

Radionice za sticanje profesionalnih vještina (zavisno od interesovanja, zanatstvo, IT, umetnost)

Benefiti: Priprema za tržište rada, osnaživanje kroz praktična iskustva.

2. Praktične životne vještine:

Održavanje domaćinstva (pranje veša, kuvanje, planiranje budžeta...)

Benefiti: Povećanje samostalnosti i osposobljenosti za svakodnevni život.

3. Društveni život i kolektivne aktivnosti:

Organizacija izleta, sportskih aktivnosti i društvenih večeri

Benefiti: Povezivanje sa zajednicom, razvijanje socijalnih vještina i poboljšanje mentalnog zdravlja.

4. Mentorstvo i profesionalno usmeravanje:

Individualni planovi sa mentorima za karijerno usmeravanje i lični razvoj

Benefiti: Pomoć u profesionalnom razvoju i socijalnoj integraciji.